

4.1 SOCIÁLNÍ STATUS OBYVATEL MEZIVÁLEČNÉ PRAHY

Petra Špačková

Období mezi dvěma světovými válkami bylo v Praze charakteristické velmi čilým stavebním a vysokým populačním růstem, když v průběhu 20. let přibylo v hlavním městě téměř 200 tisíc obyvatel. V důsledku takto dynamického vývoje se zvyšovala sociálně ekonomická diference obyvatelstva, která se promítala i v prostoru (Matějů 1980). Cílem mapy je proto popsat diferenciaci sociálního statusu v tomto období ve Velké Praze. Se snahou ukázat polarizaci tehdejšího městského prostředí se zaměřujeme na identifikaci těch částí města, ve kterých bydleli obyvatelé s vysokým anebo naopak nízkým sociálním statusem. Využíváme přitom ukazatele, které dobře vystihují charakter sociální diference obyvatel tehdejší Prahy. V hlavní mapě sledujeme ceny nájemního bydlení v roce 1921. Na místa s vyšším sociálním statusem ukazuje přítomnost domácího služebnictva v letech 1921 a 1930 (obdobně použito v Moschelesová 1937). Naopak vyšší koncentraci obyvatel s nízkým sociálním statusem popisujeme na základě přítomnosti neatraktivních sklepních a suterénních bytů a vybraných ústavů, které sloužily jako bydlení pro chudé (v roce 1921). S nástupem socialismu většina použitých ukazatelů pozbyla relevance, na mapu však volně navazuje mapový list sekce B 4.2 Vzdělanost v Praze a 4.3 Postavení v zaměstnání v Praze popisující vzdělanostní strukturu obyvatel Prahy v období socialismu a současnosti.

Specializovaná mapa vychází ze tří zdrojů dat. Využita jsou data ze Sčítání lidu z let 1921 a 1930 (data pro první rok pochází z Boháčovy (1923) publikace) a dále údaje zjištěné Soupisem bytů v Praze, který se konal v roce 1921. Hlavní mapa zobrazuje výši průměrného ročního nájemného v roce 1921 v katastrech Prahy (výše nájemného zahrnovala i vedlejší poplatky). Ukazuje rovněž strukturu bytů podle sociálního postavení jejich obyvatel (samostatní a nájemci, úředníci a zřízenci, dělníci a nádeníci). Nájemní byty tvořily v roce 1921 naprostou většinu bytového fondu v Praze (v průměru 87 % všech bytů). Nejvyšší podíl nájemních bytů vykazovaly části kompaktního města (Žižkov, Vršovice, Vyšehrad, Smíchov nebo Vinohrady – ve všech více než 90 %), na druhé straně nejnižší podíl nájemního bydlení se nalézal v katastrech na okraji Prahy (např. Malešice, Střížkov) nebo tam, kde byl významný podíl služebních bytů (Bohnice, částečně také Hodkovičky). Výše nájemného tedy s určitými omezeními poměrně dobře ilustruje výdaje na bydlení v případě většiny domácností bydlících v Praze.

Další dvě mapy se věnují domácímu služebnictvu, jehož přítomnost je vztahována k počtu bytů v roce 1921 a k počtu obyvatel výdělečně činných pro rok 1930¹.

¹ Při sčítání 1930 nebylo domácí služebnictvo zahrnuto mezi obyvatele v povolání činné (tj. mezi ekonomicky aktivní). V mapě je však jejich počet poměřován právě s obyvateli v povolání činnými, nikoliv se skupinou obyvatel k povolání příslušných, ve které jsou zahrnuti kromě obyvatel v povolání činných mj. také obyvatelé pomáhající členové rodiny a bez vlastního povolání (tj. ekonomicky neaktivní).

V návaznosti na územní rozrůstání hlavního města a omezenou dostupnost dat bylo možné za rok 1921 tyto ukazatele znázornit pouze za území 14 jádrových pražských katastrů a šest dalších územních jednotek zahrnujících obce, které byly na základě zákona z roku 1920 k Praze připojeny; resp. za území městských částí v druhém sledovaném roce. Poslední mapa za rok 1921 znázorňuje podíl sklepních a suterénních bytů v bytovém fondu a rozmístění obydlených ústavů, které primárně sloužily pro ubytování chudých. Mezi ty byly zařazeny noclehárny, útulny, chorobince a chudobince. Rozmístění a kapacitu podobných zařízení v roce 1930 popisuje mapový list sekce B 9.1 Kvalita bytového fondu v Praze.

Území	Průměrné roční nájemné	Podíl nájemních bytů	Podíl obyvatel bytu podle sociálního postavení			
			Samostatní a nájemci	Úředníci a zřizenci	Dělníci a nádeníci	
Nejvyšší nájemné	Josefov	1907 Kč	88 %	68 %	27 %	5 %
	Nové Město	1231 Kč	86 %	57 %	24 %	19 %
	Staré Město	1204 Kč	87 %	63 %	17 %	20 %
	Vinohrady	1005 Kč	90 %	50 %	31 %	19 %
	Bubeneč	872 Kč	85 %	36 %	37 %	27 %
Nejnižší nájemné*	Malešice	168 Kč	55 %	14 %	7 %	80 %
	Motol	161 Kč	59 %	19 %	3 %	78 %
	Záběhlice	158 Kč	60 %	24 %	5 %	71 %
	Střížkov	148 Kč	58 %	14 %	0 %	86 %
	Jinonice	140 Kč	58 %	21 %	4 %	75 %
Velká Praha	707 Kč	87 %	40 %	23 %	37 %	

Tabulka 4.1.1: Katastry s nejvyšším a nejnižším průměrným ročním nájemným a struktura obyvatel bytů podle jejich sociálního postavení v Praze v roce 1921

Zdroj: Soupis bytů v Praze, 1921

Poznámka: * Katastry s nejnižším průměrným ročním nájemným mají vyšší podíl domácností bydlících ve vlastním domě, případně bytů služebních (Motol, Střížkov).

Cena bydlení je komplexním ukazatelem, který dokáže poukázat na oblasti s nízkým i vysokým sociálním statusem. Výše průměrného ročního nájemného byla v roce 1921 ovlivněna situací na trhu s bydlením, která se v období po první světové válce vyznačovala relativně přísnou regulací nájemního bydlení. Společenský dosah této regulace byl v Praze poměrně významný vzhledem k vysokému podílu nájemních bytů (téměř 90 % všech bytů). I přes tuto regulaci je však zřejmá vysoká diferenciacie na trhu s bydlením z hlediska ceny bydlení a samozřejmě i kvality bytového fondu. V průběhu 20. a 30. let navíc docházelo ke zvyšování nájemného (Matějů 1977). Socioekonomicky silné obyvatelstvo, které bylo schopné platit nejvyšší nájemné, bydlelo v atraktivních čtvrtích centra města a přilehlých rezidenčních čtvrtích (viz tabulka 4.1.1). Absolutně nejvyšší nájemné bylo placeno na Josefově a s určitým odstupem pak na Novém a Starém Městě. V těchto čtvrtích byly byty obývány především silnými sociálními skupinami samostatných a nájemců. Se snižujícím se průměrným ročním nájemným rostl mezi

místními obyvateli podíl skupiny úředníků a zřízenců a zejména pak dělníků a nádeníků. Nejvyšší nájemné pak bylo placeno v okrajových částech města (Jinonice, Strážkov).

Přítomnost domácího služebnictva ukazuje na vyšší sociální status obyvatelstva (Moschelesová, 1937). Na rozdíl od současnosti a zejména období socialismu byla přítomnost služebnictva v domácnostech v období první republiky u vyšší třídy relativně běžná. V roce 1921 byl ve 14 % bytů Velké Prahy přítomen alespoň jeden služebník. Prostorová diferenciacie domácího služebnictva byla přitom výrazně ovlivněna národnostní strukturou obyvatel jednotlivých pražských čtvrtí (viz mapový list sekce B 5.2 Národnost v Praze). Zejména německé a židovské obyvatelstvo totiž vykazovalo obecně vyšší sociální a ekonomický status a zaměstnávalo více domácího služebnictva než obyvatelé československé národnosti (viz tabulka 4.1.2). Není proto překvapením, že vyšší podíl bytů s alespoň jedním služebníkem najdeme v centrálních částech města. Zdaleka nejvyšší podíl vykazoval populačně malý Josefov (téměř 60 %). Tato čtvrť byla totiž před první světovou válkou sanována a znovu vystavěna. Do nových moderních domů se nastěhovalo bohaté obyvatelstvo se silným zastoupením Němců a Židů (Moschelesová 1937). Vysoký podíl bytů se služebnictvem byl také na Starém Městě, Novém Městě, Vinohradech nebo Karlíně (především německá menšina). Mapa z roku 1930 ukazuje počet domácích služebníků v poměru k obyvatelům v povolání činných. Prostorový vzorec je přitom obdobný jako v předešlé mapě. Zdaleka nejvyšší podíl vyazuje Praha V (Josefov), kde na 100 obyvatel v povolání činných připadá dokonce 35 domácích služebníků. Vysoký relativní počet služebníků je pak také v Praze I (Staré Město), Praze II (Nové Město), Praze XII (Vinohrady) a Praze XIX (zejména Bubeneč a Dejvice).

Národnost majitele bytů	Počet domácích služebníků	Počet bytů			Celkem	Počet domácích služebníků na 100 bytů	
		S jedním domácím služebníkem	S dvěma a více domácími služebníky	Bez domácích služebníků			
Čsl. státní příslušníci	československá	22 106	11 %	1 %	88 %	156 009	14,2
	německá	3 960	36 %	8 %	55 %	7 057	56,1
	židovská	954	55 %	7 %	38 %	1 375	69,4
	jiná	34	15 %	3 %	81 %	151	22,5
Cizinci		531	20 %	4 %	76 %	1 805	29,4
Velká Praha		27 585	12 %	2 %	86 %	166 397	16,6

Tabulka 4.1.2: Domácí služebnictvo vzhledem k národnosti majitele bytu v Praze v roce 1921

Zdroj: Boháč, 1923

Jako protiklad k předešlému ukazateli sledujeme podíl nekvalitního bydlení, které slouží obyvatelům s nižším sociálním statusem: sklepní a suterénní byty a rovněž zařízení pro ubytování chudých obyvatel. Je nutné poznamenat, že podíl suterénních bytů byl (přirozeně) velmi nízký v případě čtvrtí, které tvořily rodinné domy, v nichž tento typ

bytů nebyl obvyklý (Malešice, Jinonice). Je tedy zřejmé, že v těchto oblastech pozbývá tento ukazatel relevance a identifikovat bydlení nižších vrstev je možné pouze v případě čtvrtí s městským charakterem (s bytovými domy). Podíl sklepních a suterénních bytů byl naopak vysoký v případě katastrů, které se obecně vyznačovaly nižším sociálním statusem (Radlice, Veleslavín, Hlubočepy), ale také poměrně atraktivních čtvrtí, které byly dobrými adresami (zejména těch, které vykazovaly vyšší podíl úřednických bytů). Byty nižší kategorie totiž v těchto lokalitách představovaly jediný dostupný segment bydlení pro dělníky (Hradčany, Vinohrady, Vršovice, Smíchov).

Literatura:

BOHÁČ, A. (1923): Hlavní město Praha. Studie o obyvatelstvu. Státní úřad statistický, Bursík a Kohout, Praha.

MATĚJŮ, P. (1977): Sociologické aspekty vývoje bydlení v Praze. Sociologický časopis, 13, č. 1, s. 39–58.

MATĚJŮ, P. (1980): Vývoj sociálně prostorové struktury Prahy v letech 1930–1970 ve světle faktorové analýzy. Sociologický časopis, 16, č. 6, s. 572–592.

MOSCHELESOVÁ, J. (1937): The demographic, social, and economic regions of Greater Prague. A Contribution to Urban Geography. Geographical Review, 27, č. 3, s. 414–429.

Zdroje dat:

Soupis bytů v Praze podle stavu z 15. února 1921. Statistická komise hlavního města Prahy, Praha.

SÚS (1934): Sčítání lidu v Republice československé ze dne 1. prosince 1930. Státní úřad statistický, Praha.